Fráter Zoltán

Elképzelt aranykorom

részlet

Haldokló egyre gyakrabban olvasgatta a 17. századi győri kanonok, Nyéki Vörös Mátyás végtelennek tűnő versfolyamát, a *Tintinnabulum tripudiantium* szakaszait, *azaz a földi részeg szerencsének és dicsőségnek állhatatlan lakodalmában tombolók* számára jóra intő csengettyűként szól, és a világ csalárdságát az ember négy utolsó dolgainak zengésével adja elő. Különösen megszívlelendő a prépostnak és püspöki helynöknek az a megállapítása, hogy minden embernek egész életén át kell élni tanulni, és amin talán leginkább csudálkozhatunk, azt is mondja, hogy minden embernek egész élete során kell halni tanulni. Bizony, nem válogat a halál, bármilyen hatalmas, dúsgazdag uraságról van szó, elvisz az mindenkit. Bújhatsz előle erős kővárba, nem fogja ostromolni, előtte semmilyen fal nem akadály, megtalál bárhol, és lesújt. Egyforma mértékkel mér koldusnak, királynak. Haldokló sokszor idézgetett magában négy sort a püspök szűnni nem akaró strófáiból mint a mulandóság ritka szemléletes, érzéki üzenetét a 17. századból:

Hasonló ez élet téli verőfényhez,
Vízi buborékhoz és kristályüveghez,
Szalma tűz lángjához, s romlandó cseréphez,
Estveli árnyékhoz, egynapi vendéghez.

De jó volt ezt mondogatni nehéz helyzetekben, válságos pillanatokban. Kétes kimenetelű vizsga előtt a folyosón, szakítást kimondó szavak után, amelyeket a legtermészetesebb módon közölt a lány, akiről azt hitte, élete párja lesz, hallgatva a halálos diagnózist magyarázgató orvos műtétre biztató rábeszélését, később pedig a végeláthatatlan kezelések reménytelen reménykedése közben, amikor valóságos varázsereje volt ezeknek a hasonlatoknak.

Figyelmesen olvasta továbbá a *Siralom az halandóságról* című versezetet is, a kanonok úr másik nagyívű alkotását. Néhány részletét Haldokló – mintha saját sorait gondozná – kiragadta a szövegkörnyezetből, és jól megjegyezte magának. Először is, állapította meg, vonjuk le a tanulságot és nyugodjunk bele a megváltoztathatatlanba. „El kell menned”, mese nincs.

Élet s ezüst, miként a füst
Szélvészkor, elenyészik,
El kell menned, nincs mit tenned,
Aranyad el nem vészik.

Ezüsttel, arannyal Haldokló nem rendelkezett (noha különösen tetszett neki az „ezüst" és „a füst" rímelése), ennek ellenére kissé elgondolkodott az „Aranyad el nem vészik" sor jelentésén. Arról lenne szó, hogy az arany – nemhiába arany – nem fog elveszni, sőt az értékét sem fogja elveszíteni az élet elenyészése után (nem úgy, mint az ezüst), vagy arról, hogy a hátrahagyott aranyat nem fogják elvenni illetéktelenek, vagy mégis inkább arról, hogy a jó tulajdonságok, a kellemes emlékek, az egyéniség sármja („Aranyad") nem fog nyomtalanul eltűnni. De persze illúzióink ne legyenek, semmi sem örök, a továbbélők élik a maguk életét. És így van ez jól.

Kit kedveltél s hívnek véltél,
Még csak feléd sem kerül,
Tested kínban, szíved búban,
Mint egy hajó, elmerül.

Már jóval a halál előtt, a betegség heteiben, hónapjaiban megritkulnak a látogatások, a régi, gyakori vendégek jobb időtöltést találnak maguknak, majd végleg elmaradnak. Lehet-e csodálkozni ezen? Lehet, de nem érdemes. Az egészségesek ösztönösen védekeznek a halálközelség ellen. Maga Haldokló sem tett másként évtizedekkel előbb, amikor egyik kedves professzora utolsó évét élte. Mindig akadt kifogás, határidős munka, az alkalmatlankodás félelme, a tapintatba burkolt restség, és jó néhány valóban fontosabbnak vélt program, mint a beteg felkeresése. Mióta sajátos utód-tulajdonságként Haldokló is megbetegedett, mintegy kijózanodva az életből, belátta, hogy nem érdemes azzal áltatni magunkat, hogy szeretteink egész életükben sírnak majd utánunk.

Fiad, lányod s házastársod,
Nem sokáig gyászolnak,
Fél esztendő elégendő
Azt tartják, siralomnak.

Úgy is van, elég az a fél esztendő, hiszen a Halott idejének végtelenségéhez képest nem értelmezhető az idő, hat perc vagy hat hónap ugyanannyira semmi, mint hat évszázad. Az élőnek viszont hat hónap az év felét jelenti, saját életéből hat hónapot, annyi mégiscsak számottevő. Régebben úgy szerettem volna tudni, mire számíthatok, meddig élek,

hány éves koromban ér a halál. Arra gondolhattam, a végső dátumhoz képest szépen beosztom éveim rendjét, a sok-sok tennivalót, s ha egyszer csak gyorsan kezd fogyni az időm, csak a legszükségesebbekkel foglalkozom majd. De ki tudja eldönteni azt, hogy maradék másfél esztendejében mi a legszükségesebb, főleg, ha rájön, hogy még nem is élt, vagy alig-alig élt? Mégiscsak jobb, ha nem ismerjük a végső pont szorítását. Ha belegondolok, valószínűleg alaposan összezavarna a kijelölt terminus, nemigen tudnék normálisan élni az utolsó napokban. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy nem tudjuk, mikor sújt le a kaszás.

Nincsen oly bölcs s nemes erkölcs,
Ki tudná végóráját,
Hanem megyünk, mihelyt nékünk
Halál rántja kaszáját.

S mi marad utánunk? Ismerőseink néhány évig emlegetnek, hol jó, hol elrettentő példaként. Néhányan, akik valóban szerettek, halálukig őrzik egyre halványuló emlékünket, aztán befogad minket az idő, és megkezdi munkáját a feledés. Száz év alig telik el, már a nevünket sem tudják. Nyéki Vörös természetes kegyetlenséggel, nyíltan ki is mondja az eltűnés következményét:

Hol szem elől elmégy, belöl
Szívek is elfelejtnek,
Szerelmesid s kedves hősid
Ingyen sem emlegetnek.

Felsorolni is hosszadalmas lenne – csak a magyar irodalomból is –, kik azok a költők, írók, akik a halál, pontosabban a meghalás kérdésével szembenéztek, töprengett Haldokló. Petőfi romantikus – és beteljesedett „Ott essem el én, / A harc mezején" – halálvágya, Arany szelíd, elfogadó nézőpontja a *Sejtelem*ben, a halál közeles bekövetkezésébe belenyugvó hozzáállása – „Életem hatvanhatodik évébe' / Köt engem a jó Isten kévébe" – után Ady a *Párisban járt az Ősz* második szakaszában többek közt a „furcsa" és „bús" jelzőkkel illeti a lelkében égő kis rőzse-dalokat, amelyek egyes szám első személyben arról szólnak, hogy meg fog halni. Ezzel együtt is a legtermészetesebb módon, különösebb jajveszékelés és hangos érzelmi kíséret nélkül közli a versbeli beszélő meghalásának tényét:

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Különösen kedvelte Haldokló az érzékeny, igen feszült idegéletet élő Babits Mihály költészetét. Testté vált fájdalomként gondolt rá, ugyanakkor nem tagadhatta, hogy alapvetően visszafogott, szemérmes alkotó. Az *Ősz és tavasz között* refrénjében felhangzik ugyan a jajszó, de talán éppen a folyamatos ismétléssel, amellyel az utolsó sor a kötelező záradék szerepét tölti be, sokat veszít súlyából a kiáltás:

Este van már, sietnek az esték
álnokul mint a tolvaj öregség
mely lábhegyen közeledik, halkan,
míg egyszercsak ugrik egyet, s itt van!
Nem tudjuk már magunkat megcsalni:
óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Haldokló kamaszkora óta rajongott Kosztolányi lírájáért. Gondolt is arra, hogy legalább utal a költő nagy meghalás-verseire, az *Életre-halálra,* a *Harsány kiáltások tavaszi reggel*, az *Azokról, akik eltűntek*, a *Már megtanultam* illúziótlan soraira, mégis inkább – mint a meghalás konkrét leírását – jobban szerette felidézni Seneca utolsó perceit *A véres költő* lapjairól. Senecát halálra ítélte egykori neveltje, Nero császár. Két lictor, egy centurio és egy orvos jelent meg a sztoikus bölcs házában, hogy végrehajtsák az ítéletet. Senecát – felesége, Paulina és két tanítványa jelenlétében – egy kád forró vízbe ültették. Az orvos a térdeinél és a két csuklójánál felvágta az ereit. A tanítványok lesték minden szavát.

– Írjatok – szólt –, elmondom, milyen. Látom ezt a fürdőszobát, a fáklyát és titeket, mindnyájatokat, kik itt álltok. Paulinát, aki sír, a kedves és áldott – s feléje fordult, intve a kezével –, a tanítványokat, az orvost és katonákat. Csodálkozom azon, hogy csak ennyi. És várom, mi következik.

Hallgatta a vére zaját, mely rózsaszínűen elegyült a fürdővízzel. Majd ismét beszélt:

– Gyengeséget érzek, mintha kicsit álmos lennék. Vagy talán könnyűséget. Mást semmit.

Ismét várt.

– Most azonban nehéz minden. És rossz, írjátok: rossz. De a szemem világosan lát. Hallom a hangom és tudom, mit mondok.

Ebben a pillanatban olyan lett, mint a fal.

– Émelyeg a gyomrom – és a vízre hajolt.

– A vérveszteség miatt – magyarázta az orvos.

– És feketén látok – tette hozzá Seneca –, mintha fekete posztóból lenne minden. Ne haljatok meg. Élni kell mindenkinek, sokáig.

Mélyen lélegzett.

– Nem titkos, csak szörnyű. A titkot még nem tudom, és elmondani, úgy látszik, nem is bírom.

Pedig már ott lehetek valahol, a szélénél.

Percekig nem szólt. Elalélt Paulina karjaiba, aki a fürdőkád mellett tartotta őt.

Egyik tanítványa közel hajolt arcához:

– Milyen most? – kérdezte.

Seneca nem felelt. Feje Paulina dagadó, fiatal keblén pihent, az édes, eleven halotti vánkoson.

De a tanítvány a halálos álomból még egyszer fölrázta.

– Milyen – firtatta és megérintette arcát, mint akit felébresztenek.

Seneca erőlködve beszélt, de határozottan:

– Nem olyan, ahogy képzeltem – mondta. – Más. Egészen más.

– Milyen? – kérdezte ismét mind a két tanítvány, egyszerre.

Seneca csuklott és vergődött jobbra-balra. A fürdővíz vérvörösen lüktetett.

Erre a centurio gyengéden elvezette Paulinát. Az egyik lictor a halálraítéltet két karjánál fogva, a magas székről, nem durván, beledöntötte a forró vízbe. A költő még egyet sóhajtott és teste elmerült.

Utolsó sóhajából légbuborék lett.

Az sokáig ott táncolt a víz színén. Aztán szétpattant.

Seneca nem volt többé.

Seneca ott van a halál birodalmának küszöbén, de csak annyit tud mondani, hogy nem olyan, amilyennek képzelte, más, egészen más. Persze az ő meghalása, halál előtti tapasztalata bármennyire izgalmas, hiszen már majdnem kiderül a „titok", mégiscsak kivégzés, erőszakos halál. Noha a végeredményt tekintve nincs különbség a halálnemek között, hiszen mindegyik a megsemmisüléshez vezet, Haldokló számára legalább ennyire emlékezetes volt Krúdy híres alakjának távozása az életből. Vagyis Szindbád meghalása a szívbajos szervezet elfáradása miatt, szinte „természetes" módon a *Szindbád álma* című novellában:

A szívgörcsök ismét kopogtattak Szindbád úrnál, és ugyanezért elhatározta, hogy megteszi végső előkészületeit a bekövetkezendő halálhoz.

Néhány sorban értesítette Majmunkát állapotáról. „Mire reggel lesz, elmegyek." A fogadói bérszolga busás borravaló reményében vígan, fütyörészve ballagott lefelé a lépcsőkön a levélkével. Talán azt gondolta magában, hogy ismét szerelem következik a numeró 5-ben, mint hajdanában, amikor pezsgőt, teát, cigarettát és patikaszereket hordozott éjszakánkint, és az ezüstpénzeket bőven dugdosta a mellénye zsebébe.

Szindbád ezalatt elterült a földön, a kopott szőnyegen, mert oda kívánkozott. A két karját széjjelvetette, és a szemeit mereven, kétségbeesetten

függesztette a lámpásra. Amíg azt a két villanykörtét látja, addig nincs baj. Tehát csak nézi, nézi azt a két lámpást, amely annyi női vállon tükröződött hajdanán.

A lámpás fényében aztán mindaddig nagyon nyugodtan érezte magát, amíg az egyik lámpás hirtelen nagyot sóhajtott. Ugyanakkor felnyögött a társa is, mintha egy nagy beteg forgolódna ágyán valahol… Valaha az apja, szép szomorú apja feküdt az ágyon decembervégi éjjelen, és az ifjú Szindbád két kézzel fogta a kezét.

– Az új esztendőt már csak megéli, apám. Új esztendő, új szerencse…

A beteg ember bánatos, kétségbeesett szemét felnyitotta.

– Azt gondolod? – kérdezte, és megcsóválta a fejét.

Ugyanakkor Szindbád magában azt gondolta, hogy bár jönne már a gyors halál, hogy az apja megszabadulna kínjaitól. Elmúlnának a fájdalmas nyögések, jajok…

– A vagyonomat, doktor úr, csak egy hétig élhessek még…

Igen, ezt mondta a korán meghalt férfiú, és Szindbád most úgy véli, hogy az egyik lámpás ugyanezt mondja a másiknak.

Még egy gömbölyű, fehér női testrész villan meg a tekintete előtt, mint egy alabástrom gömb. És a kékes-fekete árnyék a gömbön is láthatóvá válik, ugyanakkor kedves, sokszor érzett illatok borongják körül Szindbád fejét.

Nemsokára megérkezett Majmunka, és kezével gondosan lenyomkodta Szindbád szempilláit.

De jó is lenne valahogy elkerülni, megúszni a haláltusa fájdalmas perceit, sóvárgott magában Haldokló. Hirtelen halál, hirtelen halál, az a legszebb, mondta mindig az apja. Neki majdnem sikerült, a harmadik infarktus vitte el egy tavaszi éjszakán, s nyilván volt néhány rémes pillanata, alapvetően mégis úgy történt, ahogy remélte: felbukott és kész, már túl is volt az életen.

Bárcsak lenne valaki, aki elvégezné ezt a kínos teendőt majd helyettem, képzelgett Haldokló. De nincs értelme ebben reménykedni. Lássuk be, mondta magának királyi többesben Haldokló, jobb, ha szembenézünk nagy feladatunkkal, hiszen úgysem kerülhetjük el. Az utolsó kötelesség elől nincs menekvés, senki sem vállalhatja senki helyett, ezen mindenkinek magának, személyesen kell átesnie. Egész életünkben – akarva-akaratlan –, tudóskodott Haldokló, ha nem foglalkozunk vele, akkor is, mint a gyümölcs, érünk a halálra, igyekszünk megérni, vagyis halni készülünk. Ahogy Dsida Jenő verse, a *Már majdnem elfeledted* zárlata erre figyelmeztet:

nem fogod tudni elkerülni,
nem tudsz előle menekülni,
pedig már majdnem elfeledted:
– Senki sem halhat meg helyetted.

Haldokló még azt is felismerte, hogy Dsida Jenő a halálba átlépés eseményét a szökés mozzanatával társítja az *Igy dudolok az uccán…* című költeményben. A megszökés, a kiszökés látszólag csak a megszokott, megunt körülmények elől történik „a szabad / és távoli hegyekbe", valójában – amint két szakasszal arrébb ki is derül –, a beszélő az életből szökik a halálba, miként a „nem hal meg senki szebben" sor bizonyítja:

Egy őszi délutánon,
amikor nem is hinnéd,
egy őszi délutánon
meglásd, megszököm innét,
szűk szobámból nem a
város felé megyek be,
hanem ki, a szabad
és távoli hegyekbe.
(…)
Nem bújt el senki jobban,
nem hal meg senki szebben.
Úgy hull rám az örök csend,
úgy száll, keringve lebben,
ahogyan – míg a lombot
lágy szél fuvalma rázza, –
kis ájult gyík fölé
hull a levelek száza.

Különösen tetszett Haldoklónak, amit Illyés Gyula a *Kháron ladikján* végén írt. Az esszéregény szerzője szerint öntudatos társadalmi lényként magányosan, elbújva kellene meghalni, olyan természetes elvonultságban, mint az elefántok és az énekesmadarak. Rövid monológja szerint az elöregedett alkotó embernek így kell beszélnie:

Engedjétek meg, hogy saját lábamon vonuljak a háttérbe. Ne nógassatok további teljesítményre. Ne csapjatok be; ne kapassatok el. Ne kompromittáltassátok egy tolakvó aggastyánnal azt a friss lángú fiatalembert, azt a szívós férfit, akinek emlékét én is jó szívvel őrzöm. Tegyetek elém egy pohár bort, de hadd köszönjem meg csak egy kézmozdulattal, arcomat se kelljen felétek fordítanom. Higgyétek, hogy a halál: legyőzhető, ha én, lám, elestem is. Ha mind elesünk is; kitartón, magányos hátvédként, a végsőkig, ahogy megfogadtuk.

Erről a patetikus befejezésről Haldokló eszébe jutott Kosztolányi *Hajnali részegség* című verse, amely alig valamivel kisebb pátosszal ér véget. Mégis elfogadhatónak, sőt egyenesen szépnek tartotta, mivel a hitetlenség és a belátó józanság szavai előzik az emelkedett sorokat,

amelyekben a számvetés helyzete az élet csodája előtti leborulássá és a halál elfogadásának megrendítő összegzésévé válik:

Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinnem
s azt is tudom, hogy el kell mennem innen,
de pattanó szívem feszítve húrnak
dalolni kezdtem ekkor az azúrnak,
annak, kiről nem tudja senki, hol van,
annak, kit nem lelek se most, se holtan.
Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.

Fráter Zoltán: Elképzelt aranykorom
Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2026.